

**TOVARLAR (ISHLAR, XIZMATLAR)NING DAVLAT VA
KORPORATIV XARIDLARINI TAHLILI**

Yakubov Ulugbek Kasimovich

Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti

“Moliyaviy tahlil” kafedrasi professori, DSc.

Annotatsiya: *Tovarlar (ishlar, xizmatlar)ning davlat va korporativ xaridlar jarayoni monitoringini tashkil etish orqali moliyaviy barqarorlik hamda xavflarni kamaytirish masalasi yoritilgan. Tovarlar (ishlar, xizmatlar)ning davlat va korporativ xaridlarni moliyaviy tahlil ko‘rsatkichlari, usullari bayon etilgan. Tovarlar (ishlar, xizmatlar)ning davlat va korporativ xaridlarning moliyaviy tahlili asosida xo‘jalik yurituvchi subyektning moliyaviy natijalarini yaxshilash, xarajatlarini maqbullashtirish va moliyaviy xavflarni kamaytirish yuzasidan takliflar ishlab chiqilgan. Moliyaviy hisobotlarni tahlil qilish va ko‘rsatkichlarni baholash, moliyaviy prognozlar tuzish va xavflarni tahlil qilish, xaridlar samaradorligini tahlil qilish asosida xavflarni boshqarish, xo‘jalik yurituvchi subyektning moliyaviy strategiyasini shakllantirish, investitsiyalarni tahlil qilish va baholash masalalari yoritilgan.*

Tayanch so‘zlar: *Davlat va korporativ xarid, moliyaviy tahlil, investitsiya, strategiya, samaradorlik, prognoz, debitor qarzi, kreditorlik qarzi, moliyaviy hisobot, moliyaviy ko‘rsatkichlar.*

Kirish

Innovatsion taraqqiyot, moliyaviy texnologiyalardan foydalanishning kengayib borishi davlat va korporativ xaridlarni amalga oshirishda moliyaviy tahlil va samarali xaridlar boshqaruvini talab etmoqda. Xalqaro hamda milliy moliya tashkilotlari, reyting agentliklari ham davlat va korporativ xaridlarni samarali tashkil qilish, shuningdek boshqarish masalalarida moliyaviy tahlil natijalarini e‘lon qilib kelmoqda.

Moliyaviy tahlil asosida samarali tashkil etilgan davlat xaridlari, mahalliy ishlab chiqaruvchilar uchun raqobatbardosh bozorni ta'minlashga xizmat qiladi. Shu sababdan, davlat va korporativ xaridlar tizimni yanada isloh qilish, innovatsion texnologiyalar va ilg'or xorij tajribalarini joriy etish orqali xaridlar samaradorligini oshirish bugunning dolzarb masalasi hisoblanadi. Negaki, davlat va korporativ xaridlar mamlakatning ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanishida, zarur hamda maqbul narxlardagi mahsulot (ish, xizmat)lar bilan o'z vaqtida ta'minlashning muhim omili hisoblanadi.

2025-2030-yillar uchun mo'ljallangan mamlakatning rivojlanish strategiyasida: davlat xaridlari tizimini takomillashtirish, shaffoflikni oshirish orqali raqobat muhitini kuchaytirishga hamda raqamli texnologiyalarni rivojlantirishga e'tibor qaratilgan. Xususan, Iqtisodiyot va moliya vazirligining 2025–2027-yillarga mo'ljallangan budjet dasturlarida davlat xaridlari hamda raqamli texnologiyalarni rivojlantirish uchun 2025 yilda 30,5 mlrd so'm, 2026 yilda 33,6 mlrd so'm, 2027 yilda 36,9 mlrd so'm xarajatlari prognoz qilingan¹.

Mavzuga oid adabiyotlar sharhi

Ural davlat agrar universiteti pedagog-kadrlari E.M.Kot, I.F.Pilnikova va boshqalar mahsulot (ish, xizmat)larni sotish tahlilini 4 bosqichda: jarayonni ichki tahlilini olib borish; ko'rsatkichlar tizimini shakllantirish; ko'rsatkichlarni baholash; omillar ta'sirini o'rganish bilan tavsiya etgan².

B.Qlichev mahsulot sotishni mahsulotning texnik va iqtisodiy parametrlaridan kelib chiqqan holda, iste'molchilar manfaatlari, istak-hoxishlarini inobatga olib, CVP-tahlilini o'tkazgan³.

Jarayonning mazmun - mohiyatidan kelib chiqib iqtisodiy tahlil usullarini to'g'ri tanlanishi faoliyat samaradorligini ta'minlash borasida asosli va sifatli qarorlar qabul qilinishini ta'minlaydi. O'zbekiston Respublikasining 22.04.2021 yildagi O'RQ-684-sonli "Davlat xaridlari to'g'risida"gi Qonunidan kelib chiqib,

¹ Budjetnoma 2025-2027. O'zbekiston Respublikasi Iqtisodiyot va moliya vazirligi.

² Kot E.M., Pilnikova I.F. ОБРАЗОВАНИЕ И ПРАВО № 2 • 2023 (<https://cyberleninka.ru/article/n/metody-analiza-prodazh/viewer>).

³ Qlichev B. "Science and Education" Scientific Journal / ISSN 2181-0842. May 2022 / Volume 3 Issue 5. (https://www.researchgate.net/publication/361023615_Masulot_sotis_azmi_talilini_takomillastiris_masalalari).

davlat va korporativ xaridlarini nazariy o'yin usulidan foydalanish maqsadga muvofiq. Bu usulda A.M.Jemkova, L.M.Nikitina, T.N.Gogoleva izlanishlar olib borib, ilmiy kuzatuvlari asosida nazariy o'yin modellarini taklif etgan⁴.

Natija va muhokama

O'zbekiston Respublikasining 22.04.2021 yildagi O'RQ-684-sonli "Davlat xaridlari to'g'risida"gi Qonunida jarayon subyektlari aniq keltirilgan. Unga asosan:

1) Budjet buyurtmachilari: davlat organlari va muassasalari; budjet tashkilotlari; xarid qilish tartib-taomillarini amalga oshirish uchun yo'naltiriladigan budjet mablag'larini oluvchilar; davlat maqsadli jamg'armalari; budjet tashkilotlarida tashkil etilgan boshqa jamg'armalar;

2) Korporativ buyurtmachilar: ustav fondida (ustav kapitalida) davlat ulushi 50 foiz va undan ortiq bo'lgan yuridik shaxslar; ustav fondida (ustav kapitalida) ulushi jami 50 foiz va undan ortiq bo'lgan budjet tashkilotlari, xarid qilish tartib-taomillarini amalga oshirish uchun yo'naltiriladigan budjet mablag'larini oluvchilar, ustav fondida (ustav kapitalida) ulushi jami 50 foiz va undan ortiq bo'lgan davlat maqsadli jamg'armalari faoliyat subyekti bo'ladi.

Davlat xaridlari tahlilida mahsulot (ish, xizmat)lar savdosi to'g'risidagi ma'lumotlar o'rganiladi. Uning yordamida biznesni rivojlantiruvchi samarali boshqaruv qarorlari qabul qilinadi. Xususan, mahsulot (ish, xizmat)lar assortimentini kengayirish kerakmi, qaysi reklama kanallaridan foydalanish zarur, qancha miqdorda va kimga tovarlar taklif qilish ko'nikmasiga ega bo'ladi.

Xulosa

Mahsulot (ish, xizmat)larni sotish tahliliga manbaalarda turlicha yondoshuvlar bo'lsada belgilangan maqsadga erishish borasida o'ziga xos yutuqlarga ega. Shu o'rinda qayd etish zarurki, tahlil usullarida takroriylik va to'ldirishga ehtiyoj sababli mahsulot (ish, xizmat)larni sotishni o'rganishni quyidagicha tashkil etish orqali samarali boshqaruv qarorlarini qabul qilish mumkin deb hisoblayman:

⁴ Жемкова А. М., Никитина Л. М., Гоголева Т. Н.. Анализ эффективности процедур государственных закупок на основе теоретико-игровых моделей. Вестник ВГУ. Серия: Экономика и управление. 2023. № 4. с. 20–32.

1. ABS XYZ bo'yicha xaridor va mahsulot (ish, xizmat)lar tahlilida savdo xajmi (A-katta, B-o'rta, C-kichik xajmda savdo) va davomiyligi (X-xar doim, Y-qisman savdo va Z-umuman xarid qilmaslik) kategoriyalari bilan baholanib, hulosalar va takliflar tayyorlanadi.
2. Mahsulot (ish, xizmat)larga haridorning sodiqligi(Promoter Score – NPS)ni muhokamasi ular bilan tuzilgan shartnomalar davomiyligi va buyurtmalar tahlili;
3. LTP (Lifetime Value — mijozdan hayoti davomida olgan daromadi), ARS (average revenue per customer — haridordan olinadigan foyda), CRR(Customer Retention Rate — mijozni ushlab turish) ko'rsatkichlari asosida mahsulot (ish, xizmat)lar sotishni tahlili;
4. CRM tahlilida savdo jarayoni avtomatlashtiriladi va hisob-kitoblarda kamchiliklar kamayib, inson omilini ishtiroki minimallasadi. Biroq savdo jarayonining samarali tahlili amalga oshiriladi.

Adabiyotlar ro'yhati.

1. O'zbekiston Respublikasining 22.04.2021 yildagi O'RQ-684-sonli "Davlat xaridlari to'g'risida"gi Qonuni.
2. O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 28.10.2024 yildagi 712-sonli, "Mahalliy ishlab chiqarilgan tovarlarni aniqlash tartibi to'g'risidagi nizomni tasdiqlash haqida"gi qarori.
3. Budgetnoma 2025-2027. O'zbekiston Respublikasi Iqtisodiyot va moliya vazirligi.
4. Жемкова А. М., Никитина Л. М., Гоголева Т. Н.. Анализ эффективности процедур государственных закупок на основе теоретико-игровых моделей. Вестник ВГУ. Серия: Экономика и управление. 2023. № 4. с. 20–32.
5. Кот Е.М., Пилникова И.Ф. ОБРАЗОВАНИЕ И ПРАВО № 2 • 2023 (<https://cyberleninka.ru/article/n/metody-analiza-prodazh/viewer>).
6. Yakubov Ulugbek Kasimovich, Abdullaev Abror Bozarboevich, Pardaev Fayzulla Gaffarovich. [Elaboration issues of the reflection and analysis of tax assets](#)

[\(liabilities\) in financial statements.](#) Multidisciplinary journal of science and technology. 2025.3.7.

7. Qlichev B. "Science and Education" Scientific Journal / ISSN 2181-0842.
May 2022 / Volume 3 Issue 5.
(https://www.researchgate.net/publication/361023615_Masulot_sotis_azmi_talilini_takomillastiris_masalalari).

8. <https://blog.oy-li.ru/analiz-prodazh/>